

Egyelőre álom: Cigány Múzeum

Az Erdős Kamill Múzeumnak otthont adó Rácz Aladár
Közösségi Ház Pécsett

A mennyiben a hazai cigány múzeum létrehozásának gyökereit kutatjuk, az első dátum, amit meg kell jegyeznünk, döbbenetesen távoli. 1876-ban zajlott az a Nemzetközi őstörténeti és embertani kongresszus, amelyen a kor ismert „cigány-mániás” történésze, bizonyos Bartillard úr kéziratos tanulmányát, egy Broca nevű felszólaló terjesztette elő. (A szerző szerint a bronzkori műveltséget a cigányok hozták volna Európába, ami persze, történelmi tévedés.) Egy javaslattal is előállt, hogy Budapesten hozzanak létre egy Cigány Néprajzi Múzeumot, s az ötlethez Zichy Jenő gróf is csatlakozott. Hogy miért esett éppen Magyarországra a választás? A konferenciát megelőző időszakban itt működött ugyanis a három legjelentősebb cigánykutató: Habsburg József főherceg Wlislöck Henrik és Hermann Antal. Cigány nyelvtudományi, illetve folklorista publikációik, gyűjtéseik bejárták a világ szaksajtóját. Ráadásul Magyarországon sokkal nagyobb türelem mutatkozott a cigánysággal szemben, mint a környező államokban. Zichy Jenő lelkesedése azonban kevésnek bizonyult, nem sikerült tehető partnereket megnyerni az ügynek. A külszági készítés is jelentősen lanyhult, így ez az első kísérlet (ami egyébként nemcsak a magyarországi cigányok, hanem a világon szerteszóródott romák egységes múzeumának megteremtését célozta meg), hamvába holt.

Legközelebb 1960-ban merült fel a gondolat, hogy

szükség lenne egy cigány múzeumra. Erdős Kamill a Művelődési Minisztériumnak címzett feljegyzéssel élt, amelyben egy Cigány Gyűjtemény felállítását kezdeményezte. Bár okosan és szívhez szólóan érvelt amellett, hogy döntő fontosságú lenne az értékörzés és értékméntés szempontjából egy ilyen intézmény létrehozása, süket fülekre talált. Erdős nem tisztán néprajzi múzeumban gondolkodott, hanem olyanban, ami a hazai cigányság történetét is feldolgozza, egészen a II. világháborús áldozatok emlékéig. Noha ekkor már komoly gyűjtőutak és kutatások vannak mögötte, javaslatát úgy söpörték le az asztalról, hogy – ha hinni lehet a közszájon forgó történetnek – érdemben le sem ülték vele, megtárgyalni a javaslatot.

Balázs János önmagát képző, salgótarjáni cigány festőművész 1971-es felfedezése után felfigyeltek az ország más vidékein élő cigány naiv festőkre-fafaragókra is. Azt, hogy műveik múzeumra érett alkotások, Daróczy Ágnes bizonyította be, amikor 1979 májusában megszervezte az autodidakta cigány képzőművészek I. országos kiállítását.

Innen szinte egyenes út vezetett ország első állandó cigány kiállítóhelyének megnyitásához, amelyre 1983-ig kellett várni. Ekkor nyitotta meg kapuit a délbaranyai (ormánsági) Lúzsok községben a *Cigány Képzőművészeti Múzeum*. (Mára azonban már csak a többször beázott, s felújításra váró épület áll, kiállításai nincsenek.)

Az első, nagy erejű és jelentős társadalmi visszhangot kiváltó múzeumi kiállítás, amely valóban igazolta egy cigány múzeum létjogosultságát, 1989 májusában nyílt meg. A Magyar Néprajzi Múzeum reprezentatív kiállításán „A társadalom peremén. Képek a magyarországi cigányok életéből” címmel mutatta be a hazai cigányság XX. század eleji életmódját. (A kiállítást bontása után külföldre is elvitték. Nagy látogatottságú volt Szófiában is, ahol a Magyar Intézet adott ideiglenes otthont számára.)

Fontos dátum lehetett volna 1991 áprilisa is, amikor Brnóban – Daniel Bartalomej, Jana Holomkova történészek és Eva Davidova etnográfus közreműködésével – megnyitották a „Cigány Kultúra Múzeumát” a csehországi, szlovákiai és morvaországi cigányok életének, szokásainak bemutatására és kutatására. Magyarországon azonban csak a roma sajtó foglalkozott a hírrrel, s bár a Rostás-Farkas György által Budapesten évente megszervezett Nemzetközi Cigány Néprajzi, Történeti-szociológiai, Nyelvészeti és Kulturális Konferencia részeként 1995-ben megtartott Európai Roma Múzeumok I. konferenciájára is meghívták a nevezetteket, előadásainak semmiféle hazai folyománya nem lett. Miként jó pár évig a Magyarországi Roma Parlament 1991. május 21-én kelt 7 pontból álló követelésének sem, amit az Országgyűléshez és a Kormányhoz címezett. „Követeljük, hogy a cigányság tár-

sadalmi presztízsének megteremtésére a Kormány azonnal kezdje meg a cigányság intézményeinek felállítását: Cigány Színház, Cigány Múzeum, Cigány Nyelvutató Intézet, Cigány Történelem-kutató Intézet, Cigány Kulturális és Művészeti Centrum, Önálló Cigány Szerkesztőség a televízióban és a rádióban” – fogalmaztak a petíció 6. pontjában.

1993 nyarán második fejezetéhez ért a Magyar Néprajzi Múzeum cigány kiállítás-sorozata. „Képek a magyarországi cigányság 20. századi életéről – A világ létra, amelyen az egyik fel, a másik lemegy” címmel rendezett kiállítása, amelynek létrejötté – miként az előzőé is – elsősorban Szuhay Péter nevéhez köthető.

Úgy tűnt, hogy a kiállítás divatot teremt, hiszen egyre több helyen rendeztek olyan kamara-kiállításokat, ahol a helyi cigányság élete is megjelent, hol – az akkor nagyon divatos – szociofotókon, hol tárgyi emlékekben. Ezek azonban igencsak eltérő színvonalat képviseltek, jobbára csak helyi népművelők törekvései, figyelmességei voltak.

Kiemelkedett a többi közül s mintát adhatott a „Romák a Sárréten” című néprajzi kiállítás, amely 1995. szeptember 22-től több mint két hónapig volt látogatható Szeghalmon, a Sárréti Múzeumban. Itt Erdős Ka-

mill 1950-es években és Bencsik János 1981-ben végzett gyűjtésének legértékesebb darabjait tekinthették meg az érdeklődők.

1996. február 23-án az országban elsőként nyílt roma múzeum Pécsen. A kiállított anyagot a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület gyűjtötte össze. Az „Erdős Kamill Cigány Múzeum” ma az 1998 októberében átadott Rácz Aladár Közösségi Házban (Pécs, József u. 4.) működik. Állandó kiállítása elsősorban a baranyai cigányságra vonatkozó sajátosságokat mutatja be. (Egy ideig Pécsen, a Mária u. 1. szám alatt volt megtekinthető egy cigány mini-kiállítás.)

1996-ban a „kis múzeumok” kategóriában a Sóstói Múzeumfalu nyerte el „Az év múzeuma” kitüntető címet. Az 1970-ben alapított skanzen-jellegű múzeum, ekkorra különböző pályázati pénzekből több hiteles cigány lakóépületet, cigány konyhókat is felállított a területén. Ezekben a cigány kézműves mesterségeket ismertette, s ismerteti máig. Kialakításában fontos szerepe volt, a múzeumban dolgozó dr. Balázs Gusztávnak, kinek személyében az első hazai cigány muzeológust tisztelhetjük. Alighanem a mai napig ez a leglátogatottabb cigány anyagot kínáló állandó kiállítás, hiszen egyetlen év alatt közel 60 ezer látogató keresi fel.

1997 áprilisában, az V. Roma Kulturális Nap keretében adták át – a városvezetés által biztosított épület felújítása után – Nagykanizsán a „Bogdán János Cigány Kisebbségi Közösségi Házat”. Ebben lelt állandó kiállítóhelyre a Délnyugat-Dunántúli Cigány Közgyűjtemény. A tárlat a hagyományos cigány mesterségek mellett a XX. század cigány alkotóművészek bemutatására vállalkozik.

Korszakos eseményként tarthatnánk számon a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete szervezésében – az MTA stratégiai kutatásai részeként – „A roma népesség helyzete” címmel Budapesten rendezett konferenciát is, amelyen 1997. november 19-én az egyik előadó, Demszky Gábor budapesti főpolgármester beje-

lentette: a roma néprajz és képzőművészet múzeumához szükséges ingatlant a főváros ingyen felajánlja. Azért, hogy e dátum lassan mégis a múltba veszik, egyetlen ok tehető felelőssé. Az, hogy az említett múzeum máig sem jött létre. Vélhetően az Országos Cigány Művelődési Központ koncepciója szorította háttérbe.

1998 júniusában Budán, a Szilágyi Dezső tér 6-ban, három hétig tartott nyitva a „Magyarországi cigány mesterségek I. országos kiállítása” című rendezvény. Amikor a fővárosban bezárt a kiállítás, anyagával országos körútra indultak, amely aztán több művelődési intézményben – köztük a már említett pécsi Rácz Aladár Közösségi Házban – is vendégeskedett. Ha úgy tetszik: ez volt az első hazai cigány vándortárlat.

1998 a cigány múzeumügy számára más okból is nevezetes, hiszen tavasszal a budapesti Néprajzi Múzeumban tartották meg az autodidakta cigány képzőművészek II. seregszemléjét (egy néprajzi-szociológiai fotókiállítással egybekötve). Alig pár hónappal később pedig ugyanez az intézmény, Szuhay Péter irányításával „Romák Közép- és Kelet-Európában” címmel – nyolc európai ország múzeumainak együttműködésével – rendezett közös kiállítást, amely az év végéig volt megtekinthető.

A szekszárdi székhelyű Romológiai Intézet megalapította a Hermann Antal-díjat, s az egy évvel korábban – ugyancsak általuk – életre hívott Erdős Kamill-díjjal már kettőre növekedett a cigány néprajzi gyűjtők, személyek és múzeumok számára kiadható elismerések száma. Folyamatosan kiírt pályázataikkal, maguk is fontos ösztönzőivé váltak ennek a munkának.

1998-ban (V. 14.) elkészült az Országos Cigány Információs és Művelődési Központ létesítésének koncepciója, amely rögzíti a feladatok sorrendiségét is. „Az önálló Cigány Színház és a Cigány Múzeum létesítésére a későbbiekben kerülne sor. Az átmeneti időszakban... folytatnánk a Cigány Múzeum anyagának gyűjtését” – írja a dokumentum. Az OCIMK átadását

követően ugyan több időszaki – elsősorban képzőművészeti – kiállításra teremtett lehetőséget, a múzeum szerepét azonban – már csak anyagi okokból sem – képes magára vállalni.

„Egy külvárosi gyártelep egykori művelődési háza azonban mégsem tekinthető sem szakmai, sem politikai szempontból ideális megoldásnak a cigány múzeum céljaira” – jegyezte meg Daróczi Ágnes a Roma Képzőművészek III. Országos Kiállítása (2000.) alkalmából készült katalógus előszavában. Ugyanitt büszkén sorolja, hogy az előző kiállítás katalógusainak áraiból képeket, faragásokat vettek, hogy a majdani múzeum ezzel az első vásárlással legyen megalapozva. Megemlíti, hogy a galériatulajdonos, Dutka Sándor harmincnégy Balázs János- és tizenegy Pongor Beri Károly-festményt tartalmazó gyűjteményét az eredeti ár töredékéért eladta a művelődési tárcának, azzal a megkötéssel, hogy az a cigány múzeumba kerül majd. A minisztérium Szentandrassy István Lorca-sorozatát vette meg ugyanerre a célra a kilencvenes évek elején. A második kiállítás nyomán – jegyzi meg Daróczi – megindult a rendszeres gyűjtőmunka a Fővárosi Szociális és Művelődési Központban (Romano Kher) is. Hozzáteszem: a Roma Parlament Galériája is rendszeres bemutatkozási lehetőséggel szolgál a cigány festőművészeknek, s gyűjteményét is gyarapítja. A Néprajzi Múzeum gazdag kiállítási anyaga is egyre bővül. Éppen „csak” országos cigány múzeum nincs még, egyelőre. „A cigányság múzeuma Magyarország legnagyobb nemzetiségének a múltat jelennel összekötő intézménye lenne” – mondta 1995-ben dr. Újváry Zoltán, a Debreceni Egyetem (akkor: KLTE) Néprajzi Tansekének vezetője „A cigányság múzeumának szükségességéről” szóló előadásában. Amit a cigányság tehetett ez ügyben (szervezés, gyűjtés, gyarapítás, adományozás) mind megtörtént, hathatós állami segítség nélkül ez az álom azonban nem válhat valóra.

Hegedűs Sándor

Szécsi Magda műve